

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ ІНФОРМАТИКИ:
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ХІV КОНФЕРЕНЦІЇ
АСОЦІАЦІЇ «ІСТОРІЯ І КОМП'ЮТЕР»**

3–5 жовтня 2014 р. у Звенігороді (Підмосков'я) відбулася традиційна конференція професійної Асоціації «Історія і комп'ютер» (АІК), що стала певним зрізом, який дав змогу оцінити сучасний етап розвитку історичної інформатики на пострадянському просторі.

Заснування 17 вересня 1992 р. Асоціації, з одного боку, стало результатом подальшого розвитку та організаційного оформлення квантитативної історії на теренах колишнього СРСР, початок якого сягає 1960-х рр., коли І.Д. Ковальченко став здійснювати перші кроки з використання електронних обчислювальних машин в історичних дослідженнях. З іншого боку, утворення Асоціації «Історія і комп'ютер» на початку 1990-х рр. стало проявом загальносвітових тенденцій інституціоналізації історичної інформатики, пов'язаних із мікропроцесорною революцією та появою персональних комп'ютерів, а також посилення взаємодії між науковцями СНД та їхніми західними колегами. По суті, Асоціація «Історія і комп'ютер» стала «російськомовною» гілкою заснованої у 1986 р. на конференції у Вустфілдському коледжі Лондонського університету міжнародної асоціації «The Association for History and Computing» (АНС), завданням якої було проголошено «розвивати інтерес до використання комп'ютерів у всіх видах і типах історичного дослідження, як у навчанні, так і у науковій роботі»¹.

Заснована за активної участі Лабораторії історичної інформатики (зараз — кафедра) Московського державного університету імені М.В. Ломоносова, Асоціація «Історія і комп'ютер» стала «горизонтальною» організаційною структурою, що протягом кількох років об'єднала потужні центри історичної інформатики у країнах СНД. Поряд із активною видавничою діяльністю, основною формою роботи АІК стали регулярні конференції (до 2000 р. — щорічні, після — два рази на рік). Проведена у 2014 р. конференція, що зібрала представників Росії, України, Білорусії, Казахстану, Киргизії та Великобританії, дозволила побачити сучасний стан розвитку історичної інформатики на теренах колишнього СРСР, його специфіку у порівнянні із загальносвітовими тенденціями, обговорити перспективи використання сучасних інформаційних технологій в історичних дослідженнях².

В конференції взяли участь представники найбільших центрів історичної інформатики у Східній Європі, Північній та Центральній Азії: Москви, Санкт-Петербурга, Барнаула, Тамбова, Пермі, Мінська, Алмати. Україна була представлена делегацією представників історичного факультету Харківського

національного університету імені В.Н. Каразіна під керівництвом доц. В.О. Кулікова.

На пленарне засідання було винесено шість доповідей, після чого відбувся круглий стіл на тему «Digital Humanities: дискусійні питання». Професор Лестерського університету (Велика Британія) Кевін Шурер у доповіді «History and Computing or Digital Humanities? Which way to the future?» проаналізував сучасні світові тенденції використання інформаційних технологій в історичних дослідженнях. Ті ж проблеми були проаналізовані у доповіді президента АІК Л. Й. Бородкіна (МДУ імені М. В. Ломоносова), а згодом були обговорені на круглому столі. Обидва доповідачі констатували, що різниця між термінами «історична інформатика», «History and Computing» та все більш активно використовуваним поняттям «Digital Humanities» відображає сутнісні відмінності у підходах до використання комп'ютерних технологій в історичній науці та освіті.

Поява та зростання популярності терміну «Digital Humanities» відобразило, з одного боку, розширення можливостей полідисциплінарних підходів, продемонструвало інтеграційні тенденції із акцентом на тих загальних підходах, що склалися в процесі комп'ютеризації гуманітарних дисциплін. З іншого боку, «Digital History», як складова частина «Digital Humanities», не є синонімом терміну «історична інформатика». Це, скоріше, прикладна галузь історичної інформатики, тісно пов'язана із використанням сучасних цифрових технологій при вирішенні завдань створення історичних ресурсів, оцифрування матеріалів архівів, музеїв, установ збереження історико-культурної спадщини. Обидва доповідачі погодились, що сьогодні спостерігається явний дисбаланс між інформаційно-технологічною та методично-аналітичною компонентами історичної інформатики у країнах Заходу. В рамках «Digital Humanities» активно розвивається та фінансується оцифрування великих масивів джерельної інформації, створення величезних баз даних. Як приклад використання останніх, Кевін Шурер навів типологію парафій Англії та Уельсу на основі оцифрування матеріалів перепису 1881 року. В той же час, традиційна для історичної інформатики аналітична компонента залишається на другому плані. З кінця ХХ ст., у зв'язку з посиленням постмодерністських тенденцій, спостерігається зменшення впливу квантитативних методів у світовій історіографії, що дозволяє поставити питання про кризу напрямку.

Ці тенденції відобразилися і на інституційному рівні. В 2005/2006 рр. перестали збиратися щорічні міжнародні конференції асоціації «History and Computing», припинився вихід однойменного журналу асоціації. Скорочується кількість магістерських програм даного профілю у західних університетах. Одночасно, з 2006 р. в рамках регулярної європейської конференції з соціальної історії ESSHC (<http://www.iisg.nl/esshc/>) існує секція (точніше, мережа) «History and Computing Network», в якій питання історичної інформатики обговорюються в широкому контексті різних напрямків соціальної історії.

Аналізуючи вказані тенденції, Л.Й. Бородкін не схильний вважати сучасну ситуацію проявом кризи історичної інформатики. На його думку, відбу-

вається «ребрендинг» цього міждисциплінарного напрямку, його включення в рамки більш широкого полідисциплінарного поля «Digital Humanities».

В.М. Владіміров (Алтайський університет, м. Барнаул) у пленарній доповіді, присвяченій розвитку журналу «Историческая информатика. Информационные технологии и методы исторического исследования» (виходить з 2012 р. під його редакцією) проаналізував тематику статей, що друкувалися на сторінках журналу, навів кількісні дані щодо авторів видання. Слід зазначити, що особливістю журналу є помітний ухил в аналітичну сферу, на противагу статям, присвяченим оцифруванню історичного контенту.

Б.М. Миронов (Санкт-Петербурзький державний університет) погодився, що важливим завданням історичної інформатики є розвиток аналітичної складової, більш широка інтерпретація даних, отриманих за допомогою комп'ютерних технологій, їхнє включення у контекст загальних дискусій, що ведуться в історичній науці. В якості прикладу такого дослідження автор презентував свої нароби стосовно розвитку бюрократії в Росії XVII — початку XX ст., зробивши незвичний висновок про те, що «Росія страждала не від надбюрократизації, а від недоуправління».

Також на пленарному засіданні групою дослідників був презентований проект Microsoft «Chronozoom», що є перспективним інструментом візуалізації історичних даних будь-якого масштабу. Т.М. Юдіна представила університетську інформаційну систему «Росія», що створює інфраструктуру для статистичних досліджень та освіти.

Протягом 4–5 жовтня працювали секційні засідання конференції. Традиційно масштабною була секція «Бази даних в історичних дослідженнях». При цьому, робота секції показала, що серед членів АІК посилюється інтерес до аналітичних можливостей баз даних. Якщо на попередніх конференціях асоціації дослідники нерідко просто презентували свої бази даних (цей принцип отримав іронічну назву «Я й моя база даних»), тепер основний наголос робився на їхнє використання для вирішення конкретно-історичних проблем. Більше того, постало питання про доцільність проведення окремої секції, присвяченої базам даних, адже практично всі роботи, здійснені в рамках історичної інформатики, використовують цей інструмент структурування та збереження інформації.

Робота секції «Квантитативна історія» також продемонструвала особливий інтерес дослідників з колишніх радянських республік до аналітичної компоненти використання комп'ютерних технологій, можливостей їхнього застосування для поглиблення наукового осмислення конкретних історичних проблем.

Традиційно великий інтерес викликали доповіді, презентовані на секціях про використанню геоінформаційних систем в історичних дослідженнях та 3D реконструкції об'єктів історико-культурної спадщини. Ці відносно нові для країн СНД напрями історичної інформатики нині активно розвиваються. Окремі секції були присвячені використанню комп'ютерних освітніх технологій, комп'ютеризованому аналізу нарративних джерел. Також в рамках конференції працювали секції «Моделювання історичних процесів», «Комп'ютерні

технології в спеціальних історичних дисциплінах», «Методологічні проблеми історичної інформатики», «Розробка тематичних інтернет-ресурсів», «Інформаційні технології та збереження історичної пам'яті». Окрема секція була присвячена презентації інноваційних дослідницьких проєктів.

Великий інтерес учасників конференції викликав «Міждисциплінарний клуб», на якому проф. Кевін Шурер розповів про здійснене за його участю відкриття могили Річарда Третього — останнього англійського монарха, що загинув на полі бою. На прикладі цієї знахідки були проаналізовані можливості взаємодії представників різних наукових напрямків (генеалогії, археології, хімії, генетики, тощо) при розв'язанні «загадок історії».

На заключному пленарному засіданні були підведені підсумки конференції, заслухані виступи керівників секцій, нагороджені переможці проведеного в рамках конференції конкурсу наукових доповідей студентів та аспірантів. Після цього були проведені загальні збори членів АІК, обговорені плани наступних зустрічей, до Асоціації були прийняті нові члени. В цілому, конференція продемонструвала, що на відміну від країн Заходу на теренах колишнього СРСР серед дослідників зберігається інтерес до аналітичної складової використання комп'ютерних технологій в історичних дослідженнях.

Чи є ця ситуація наслідком певного відставання пострадянської науки від західного мейнстріму, і незабаром в історичній інформатиці країн СНД також стануть помітними ознаки кризи? Чи відзначений Л. Й. Бородкіним «ребрендинг» історичної інформатики на пострадянському просторі відбудеться без помітного падіння дослідницького зацікавлення у використанні комп'ютерних технологій для постановки та вирішення конкретних історичних проблем? Адже оцифрування все більшої кількості історичного матеріалу рано чи пізно поставить питання про необхідність його теоретичного осмислення, відповідно, знову зросте попит на вирішення змістовних історичних проблем за допомогою комп'ютерних методів³. Так чи інакше, на сьогодні історична інформатика залишається впливовою галуззю історичної науки у країнах колишнього СРСР, а сучасні комп'ютерні технології активно використовуються як для вирішення завдань оцифрування історичних джерел, збереження історико-культурної спадщини та полегшення доступу до неї, так і для розв'язання низки теоретичних проблем історичної науки.

1. Бородкин Л.И., Владимиров В.Н., Гарскова И.М. Ассоциация «История и компьютер»: 20 лет спустя. [Интернет-ресурс]. Режим доступа: <http://www.aik-sng.ru/content/ассоциация-«история-и-компьютер»-20-лет-спустя>; Куліков В.О. Digital History: становлення, сучасний стан, перспективи // Спеціальні історичні дисципліни. — 2013. — № 21. — С. 27–44.

2. Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». № 42. Материалы XIV конференции АИК. Октябрь 2014. — 230 с.

3. Гарскова И.М. Историческая информатика: после точки бифуркации // Круг идей: модели и технологии исторических реконструкций: труды XI конференции Ассоциации «История и компьютер». — М.; Барнаул; Томск, 2010. — С. 5–33.